

НАПРЯМОК В РОЗРОБЦІ АГРОТЕХНОЛОГІЙ БЛОЧНО-ВАРІАНТНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ГОСПОДАРСТВ РІЗНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІВНІВ

Харченко С.О., Анікєєв О.І., Циганенко М.О., Калюжний О.Д.,
Рудницька Г.В., доц-ти, к-ти т.н., Качанов В.В., Красноруцький О.М.,
Чигрина С.А., Сировицький К.Г., Гаск Є.А. інженери

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

*В статті подані результати досліджень при розробці агротехнологій
блочно-варіантних систем для господарств різних технологічних рівнів.*

Постановка проблеми і завдання. Використання застарілих ресурсо-енергоємних технологій, технологічна відсталість аграрних підприємств не дають змогу їм збільшувати обсяги виробництва якісної, конкурентно-спроможної продукції. Досвід передових підприємств свідчить, що в основі економічного зростання аграрного сектору лежить розвиток інноваційних високопродуктивних технологій. Кожна технологія повинна розроблятися на основі досягнень в культурі землеробства, сільгоспмашинобудування та в машиновикористанні з екологічним обґрунтуванням захисту рослин і довкілля. При розробці перспективних агротехнологій на основі сучасних високоврожайних сортів з біопотенціалом визначеним при сортовипробуваннях основна увага повинна приділятися в першу чергу вибору і оптимізації технологічних операцій, а також системи добрив з урахуванням метеорологічних факторів і природного потенціалу ґрунту та його властивостей.

Перспективний напрямок в розробці агротехнологій високого рівня якості виконання технологічних операцій в технологічних блочно-варіантних системах повинен базуватися на агрокліматичних особливостях, технологічних можливостях господарств, при застосуванні машинних агрегатів з визначенням енергетичної оцінки машин і технології.

Аналіз останніх досліджень. Існуючі підходи досить складні, потребують велику кількість показників, яких не завжди є можливість отримати, і оснований на базі певного математичного апарату підрахунків із застосуванням електронно-обчислюваних систем [1; 2]. Тому вони не можуть застосовуватися в сучасних господарствах, особливо малих за площею, при наявності кадрів у вигляді одного фермера і кількох сезонних працівників. За своєю складністю така оцінка техніки потребує певний час для обрахунків, а іноді господарникам потрібно приймати рішення за обмеженого часу, як при закупівлі техніки, наприклад на ярмарці-виставці, так і при застосуванні сільгоспагрегатів, де час обмежений агростроками в кілька днів, а то й годин [3].

Методика дослідження. Особлива необхідність в енергооцінці виникла в

сучасних умовах ринкових відносин в сільськогосподарському виробництві, коли має місце нестабільність в ціновій оцінці, як процесу виробництва, так і продукції цього виробництва, при відсутності паритету цін між засобами і результатами виробництва.

Ряд авторів праць з енергетичної оцінки механізованих технологій в рослинництві стверджують, що при визначенні економічної ефективності технологій сільськогосподарського виробництва, комплексів машин і окремих агрегатів поза увагою залишається багато важливих чинників. Найважливіші із них – енергоємність і екологічність сільгоспвиробництва, тобто поза увагою залишається рівень негативного впливу механізованого сільгоспвиробництва, перш за все, на ґрунт і витрати не поновлюваної енергії [4...11].

Застосування єдиного методу енергетичної оцінки машин і технологій виробництва сільськогосподарських культур дозволяє об'єктивно оцінити енергоємність технологічних процесів і операцій, що виконуються різними агрегатами, і намітити шляхи її зниження. Крім того, показники в енергетичному еквіваленті характеризують загалом прямі і непрямі витрати енергії на одиницю роботи або на виробництво одиниці продукції. При цьому витрати живої праці, палива, металу, добрив та інших необхідних ресурсів оцінюються в єдиних порівняльних одиницях (Дж, Дж/т, Дж/год, Дж/га).

Повна енергоємність технологічного процесу виробництва с.-г. культури складається із енергоємності механізованих операцій (робіт), а енергоємність операції складається із своїх часткових компонентів. Причому, різні класи (групи) механізованих операцій можуть містити і різні набори складових витрат не поновлюваної енергії. Наприклад, енергоємність оранки складається з енергоємності орного агрегату (трактор + плуг), як маси металу, витраченого палива і енергоємності праці механізатора. Енергоємність сівби з одночасним внесенням мінеральних добрив складається з енергоємності: трактора, зчіпки, якщо вона є, і сівалки (або сівалок) як маси металу; палива, насіння; мінеральних добрив; праці механізатора і допоміжного працівника.

Для визначення повної енергоємності окремих робіт і технологій у цілому є формула (1). Але для зручності застосування у кожному конкретному випадку її доцільно уточнити, тобто записати для зручного використання саме у галузі сільськогосподарського виробництва. Так, кількість витраченої на 1 га не поновлюваної енергії на виконання механізованої операції:

$$E_{mo} = \frac{E_{ez}}{W_{год}} + \frac{\sum_i E_{zmi}}{W_{год}} + E_{en} + \sum_i E_{tm} + E_{nl}, \quad (1)$$

де: E_{mo} – енергоємність виконання механізованої операції, МДж/га;
 E_{ez} – енергоємність роботи енергозасобу як маси металу, МДж/год;
 $W_{год}$ – годинний виробіток агрегату, га/год;
 E_{zmi} – енергоємність роботи засобів механізації як маси металу (сільгоспмашини, знаряддя, що входять у склад агрегату), МДж/год;
 E_{en} – енергоємність витраченого енергоносія, МДж/га;

E_{mm} – енергоємність витрачених технологічних матеріалів, МДж/га;
 E_{nl} – енергоємність праці людей, МДж/га.

Повна питома енергоємність технології (сумарна кількість не поновлюваної енергії, що витрачена на 1 га при формуванні врожаю), визначається як сума витраченої енергії при виконанні кожної операції технології, тобто:

$$E_z = \sum_j E_{moj}, \quad (2)$$

де: E_z – сумарна кількість не поновлюваної енергії, що витрачена на 1 га при формуванні врожаю, МДж/га;
 j – номер операції технології.

Для аналізу витрат енергії можна провести визначення за функціональними групами технологічних операцій, а також за видами витрат.

Для визначення за функціональними групами всі технологічні операції об'єднані в наступні функціональні групи: 1) основна підготовка ґрунту (лушіння стерні, внесення основних добрив та глибокий обробіток ґрунту); 2) передпосівний обробіток ґрунту і сівба, (включаючи і ранньовесняне боронування); 3) догляд за рослинами (міжрядний обробіток, внесення пестицидів); 4) збирання врожаю. По кожній групі визначається сума витрат енергії за формуюлю (3):

$$\left. \begin{aligned} E_{13} &= \sum_{j=1}^k E_{moj}; & E_{23} &= \sum_{j=k+1}^l E_{moj} \\ E_{33} &= \sum_{j=l+1}^m E_{moj}; & E_{43} &= \sum_{j=m+1}^n E_{moj} \\ E_z &= E_{13} + E_{23} + E_{33} + E_{43} \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

Кількість енергії, що одержана з врожаєм з 1 га:

$$E_n = (Y_o - H_{zo} - H_{yo}) \cdot K_{co} \cdot \alpha_o + Y_n \cdot K_{cn} \cdot \alpha_n \quad (4)$$

де: Y_o, Y_n – урожайність основної і побічної продукції, кг/га;
 H_{zo}, H_{yo} – норма засміченості і усушки основної продукції (зерна), кг/га.
 K_{co}, K_{cn} – коефіцієнт вмісту сухої речовини в зерні чи не зерновій частині;
 α_o, α_n – енергетичний еквівалент основної і не зернової частини врожаю, МДж/(кг·с.р.).

Енергетична ефективність технології виробництва сільгоспкультури оцінюється відношенням енергії, що одержана з врожаєм, до затраченої не поновлюваної енергії, яке називають коефіцієнтом енергетичної ефективності:

$$K_{ee} = E_n/E_z, \quad (5)$$

Рівень екологічності технології виробництва с.-г. продукції визначається за формулою:

$$K_{ek} = E_z/P_{en} \quad (6)$$

де: P_{en} – екологічно допустима межа енергонасиченості технологічного процесу виробництва с.-г. культури (30000 МДж/га за рік).

Результати досліджень. На кафедрі «ОТС імені Т.П. Євсюкова» проводилися дослідження технологічного рівня господарств у зонах степу та лісостепу Харківської області та встановлено, що групи господарств відрізняються матеріально-технічним, фінансовим забезпеченням і рівнями якості виконання технологічних операцій. Так велика кількість господарств низького технологічного рівня підтверджує необхідність використання технологічної блочно-варіантної системи.

Запропонована система передбачає розробку машинних технологічних операцій по п'яти групах (блоках) технологічних процесів: 1) підготовка ґрунту (внесення добрив, глибока обробка ґрунту); 2) зберігання і підготовка посівного (посадочного) матеріалу; 3) посів (посадка), включаючи ранньовесняну і передпосівну підготовку ґрунту; 4) створення умов для зростання і розвитку рослин; 5) збирання врожаю, або перехід вирощеного продукту в наступний технологічний цикл (переробка, зберігання).

По кожному такому технологічному блоку процесів розроблене достатньо велика кількість варіантів з врахуванням агрокліматичних зон і особливостей по групах рослин (злакові – колосові; вузько і широкорядні, коренеплоди і тому подібне). З таких блоків в кожному господарстві можна вибрати необхідні і можливі варіанти способів виконання технологічних процесів для конкретної культури за певних агрокліматичних і погодних умов. Також враховані технологічні умови поля, технологічні можливості господарства, з подальшим комплектуванням агрегатів, їх технологічної налашки і контролем якості.

Таким чином, пропонується проект з наступними елементами перспективної технологічної блочно-варіантної системи в їх послідовності при розробці і використанню:

- 1) розробка варіантів способів по п'яти технологічних блоках;
- 2) вибір способів і засобів для певної сільгоспкультури з врахуванням зональних особливостей ґрунтово-кліматичних умов, вологозабезпеченості і

розміщення культури в сівозміні;

3) розробка варіантів технологічних операцій по процесах для певної культури;

4) обґрунтування варіантів техніки і технологічних матеріалів кожної операції по процесах для певної культури, з розрахунками (розробка технологічної карти);

5) вибір технічного засобу і технологічних матеріалів по кожній операції для певної культури, на основі технологічної ситуації в господарстві з подальшим визначенням технологічного стану поля, відповідних технологічних регулювань і якості роботи;

Висновки

1. Проведені дослідження дозволили встановити сучасний стан технологічних процесів по основних с-г культурах та їх технічну оснащеність, що може бути основою для розробки варіантів технологічної блочно-варіантної системи машиновикористання в землеробстві.

2. В господарствах різних технологічних рівнів застосовуються машини як вітчизняного виробництва, так і ближнього та дальнього зарубіжжя з тракторами високої потужності та широкозахватними сільгоспмашинами за високої продуктивності і низького рівня витрат палива.

3. В цілому напрям розробки технологічних блочно-варіантних систем машиновикористання в землеробстві перспективний і необхідний з врахуванням сучасного різнорівневого забезпечення господарств.

4. Цей напрям не виключає розробки технологій високого рівня якості виконання технологічних операцій, і базується на агрокліматичних особливостях, технологічних можливостях господарств, при впровадженні машинних операційно-мінімальних ресурсозберігаючих, економічно доцільних, екологічно безпечних агротехнологій з полікультурами на одному полі, з високим коефіцієнтом реалізації біопотенціалу сільгоспкультур, а також з використанням сучасної техніки з автоматичним контролем якості роботи і комп'ютерно-супутниковими системами «точного землеробства».

5. Методологія рівневої оцінки господарств дозволяє дати оцінку їх сучасному стану, технолого-технічному забезпеченню і розробити відповідні рекомендації по підвищенню їх ефективності використання.

Список використаних джерел

1. Мазоренко Д.І. Проект розробки перспективної технологічно блочно-варіантної системи машиновикористання в землеробстві [Текст]/ Д.І. Мазоренко, Ю.І. Ковтун, С.О. Харченко // Вісник ХНТУСГ, вип. 93., Т.1 – Харків: 2010 – С. 5-11.
2. Ковтун Ю.І. Рівністика: Видання друге, виправлене, уточнене і доповнене [Текст]/ Ю.І Ковтун. - Харків: КП Міська друкарня, 2010. - 184 с.
3. Мазоренко Д.І. Методологія оцінки рівня техніки при розробці технологічної блочно-варіантної системи машиновикористання в землеробстві [Текст]/ Д.І. Мазоренко, С.О. Харченко, Ю.І. Ковтун, О.І.

- Анікеєв // Вісник ХНТУСГ, вип. 103 — Харків: 2010. — С. 5-1.
4. Медведовський О.К. Енергетичний аналіз інтенсивних технологій в сільськогосподарському виробництві [Текст]/ О.К. Медведовський // — Київ: «Урожай», 1991 – 217 с.
  5. Токарев В.Л. Методические рекомендации по оценке топливно-энергетических затрат на выполнение механизированных процессов в растениеводстве [Текст]/ В.Л. Токарев // – М.: ВАСХНИЛ, 1985 – 83 с.
  6. Методические рекомендации по определению энергоемкости производства основных видов сельскохозяйственной продукции [Текст]/ – М.: ВИЭСХ, 1984 – 72 с.
  8. Методические рекомендации по определению энергоемкости производства основных видов сельскохозяйственной продукции [Текст]/ – М.: ВИЭСХ, 1989 – 89 с.
  9. Севернев М.М., Методика энергетической оценки технологий и комплексов машин [Текст]/ М.М.Севернев, В.А.Токарев// – Механизация и электрификация сельского хозяйства, № 9, 1986 – С. 2...5
  10. Каверин А.В. Экологическая валюта земледелия [Текст]/ А.В. Каверин // – Энергия, экономика, техника, экология. 1985, № 8 – С. 2.
  11. Осадчий В.К. Энергетическая и экологическая оценки технологий земледелия [Текст] / В.К. Осадчий // – Техника в сельском хозяйстве, № 3, 1989 – С. 3...5.

Аннотация

НАПРАВЛЕНИЕ В РАЗРАБОТКЕ АГРОТЕХНОЛОГИЙ БЛОЧНО-ВАРИАНТНЫХ СИСТЕМ ДЛЯ ХОЗЯЙСТВ РАЗНЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УРОВНЕЙ

Харченко С.А., Аникеев А.И., Цыганенко М.А., Калужный А.Д.,
Рудницкая А.В., Качанов В.В., Красноручский А.Н., Чигрина С.А.,
Сыровицкий К.Г., Гаек Е.А.

В статье представлены результаты исследований при разработке агротехнологий блочно-вариантных систем для хозяйств различных технологических уровней.

Abstract

DIRECTION IN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TECHNOLOGIES OF BLOCK-VARIANT SYSTEMS FOR FARMS OF DIFFERENT TECHNOLOGICAL LEVELS

S. Kharcenko, A. Anikeev, M. Tsiganenko, A. Kalujniy, A. Rudnitskaya,
V. Kachanov, A. Krasnorutskiy, S. Chigrina, K. Sirovitskiy, E. Gaek

The article presents the results of research in the development of agricultural technology block-variant systems for farms of different technological levels.